

Molnár Antal megismeri a fétise, mely már nyíltan vall pozitíviztikus eredetét, az „Adva van...” Adva van az Egyház, azaz aszkézis, a testiség elnyomása; és adva van a nép érzéki hajlama. A név fölveszi a kereszténységet. Érzékisége többé őszintén meg nem nyilvánulhat: tehát a művészetben fejezi azt ki. Innen az európai művészet szimbólikus jelleme. Az okoskodás azonban folytatódik. Aszkézis? Tehát az ősegyház művészetellenes, a gótika pedig elnyomja a természetet. Nem számítanak többé Molnár előtt a gótikus művészek emberábrázolásai, sokszor a vidék flórájából stilizált oszlopfő-díszítései, az amiens-i és sok más katedrális realiztikus életábrázolásai, melyek például a tizenkét hónap falusi életét ábrázolják.

Molnár Antal frazeológija, mely folytonosan kémiai átváltozást, indukciót emleget, mely „két igazság közeparányosát” keresi és egy rövid mondatban elmondható banális igazságot három-dimenziós koordináta-rendszerben tart szükségesnek összezávarni, végül is teljesen bizonyossá tesz afelől, hogy történetfilozófiája a pozitívizmus fegyvertárából került elő. Hiába ingadozik közte s a mai idealisztikus történetfelfogás között. Hiába idézi és bírálja — sokszor igen erős szavakkal — a régi és új irány felhasználást és bőven idézett íróit.

Molnár Antal jól tette volna, ha tárgyát szűkebben határolja körül. Ha azonban már mindenáron hozzá akart szólni általában a művészetek alakulásához és a történetfelfogáshoz is, — hiszen minden speciális történeti témába belejátszik az egész történelem — esztétikáját és történetfelfogását a művészet többi ágában való elmélyedésnek, a történet fölött való elmélkedésnek kellett volna kialakítania. Így az egészséges és bő kalászt ígérő vetésre, hogy a szerző hasonlatával éljünk, „nem a nap süt le, hanem az elszigetelt-ség lámpása”. *Kastner Jenő.*

Szokásmondások. (Kertész Manó könyve.) A nyelv szókincsének történeti tükré a nép művelődési változásainak s biztos forrása történet-előtti életének. Mindennap ajkunkra vett szavak, szólások és közmondások évszázadok, sokszor évezredek történetéről tudnak felvilágosítást

adni, ha avatott kutató szólaltatja meg őket. Ha a magyar nyelvtudomány eredményei világánál nézzük, mint egy-egy nagyobb szócsoport jellemző képviselőit, a *hal* és *nyíl*, *bíza* és *ökör*, *kereszt* és *király*, *anyag* és *szellem* szavainkat, akkor ezek az egyszerű szavak a magyarság évezredekbe vesző történetének egyes szakaszait, nagy jelentőségű változásait szemléltetik. Finn-ugor eredetű népünk ősi foglalkozása a halászat és vadászat, egy török fajú néppel érintkezve megismeri a földművelést és állattenyésztést, mai hazánkban szláv népek között fölveszi a kereszténységet és államot alkot, majd a legújabb korban az anyagi és szellemi művelődés kifejtésében is jelentős haladást tesz.

De túlzásba esnének azt állítván, hogy a nyelv bizonyítékai többet érnek a történeti kor írásos emlékeinél. Az elfogulatlan kutatónak fel kell használnia minden más tudomány eredményeit is, ha tárgyára vonatkoznak, mert így a különböző irányú vizsgálatok egymást ellenőrizve és kiegészítve jutathatnak el bennünket a kétségbevonhatatlan igazság megismeréséhez. Minél messzebbre néz vissza a multak nyomozója, annál jobban fogynak a történeti emlékek, elnémulnak az írásbeli bizonyítékok s kimerülnek az archaeológia és az embertan eszközei, s a nemzeti őstörténetnek még megoldható kérdéseivel egyedül áll szemben a nyelvtudós. Felelőssége annál nagyobb, módszeres eljárásának annál szigorúbbnak kell lennie, különben könnyen elragadja a képzelet s légvárákat épít.

Kertész könyve nem ezen a területen mozog. Nem bolygatja sem eredetünk, sem ősi műveltségünk kérdéseit. Ezeknek a nemzeti fontosságú kérdéseknek nyelvészeti kutatásaink eredményei alapján való megoldását megtaláljuk Szinnyei Józsefnek A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége c. klasszikus tanulmányában. Kertész éppen ellenkezőleg a művelődéstörténet ismert eredményei segítségével igyekszik nyelvünk újabb történetében egyes szavaknak, szólásoknak jelentésfejlődését és mai használatát megvilágítani. Munkáját megírására a Magyar Tudományos Akadémia pálya-

tétele buzdította. Ez az 1916-ban kitűzött pályakérdés a fontosabb művelődéstörténeti érdekű magyar szövegeknek és közmondásoknak művelődéstörténeti szempontok szerint való magyarázatát kívánta. Hogy a szerző jól megoldotta a feladatot, bizonyítja a pályadíj odaítélése.

Összegyűjtötte először is a tudományos folyóiratainkban már évtizedek óta rendszeresen megjelenő szólásmagyarázatokat. Sok helyen találkozunk munkájában Tolnai Vilmos lelkes és fáradhatatlan búvárkodásának nyomaival. Nagyszámú szerencsés magyarázaton kívül Tolnai tudományának köszönhetjük a legjobb magyar szóláselméleti munkát, mely egyúttal a magyar szólás- és közmondásgyűjtemények kritikai ismertetését is adja s a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai között jelent meg.

Kertész a maga önálló és részben már előbb megjelent kutatásaival kiegészített anyagot tizenöt művelődéstörténeti csoportban mutatja be. Ilyen csoportok, hogy csak néhányat említsünk, a halászat, vadászat, földművelés és pásztorkodás, konyha, vitézi élet, boszorkányhit, céhek, ipar, kereskedés, számvetés, kártyázás, kockajáték és igazságszolgáltatás szókincséből eredő szavaink, szólásaink magyarázata. Célja ezeknek a magyarázatoknak a ma már legtöbbször elvont, lelki értelmet kifejező szavak, szólások valóságos tárgyszemléleten alapuló eredeti jelentésének kikutatása. A szótörténetnek ez a tárgyi része föltétlenül szükséges a szókincs fejlődése megismeréséhez. Ma beszélünk *rakoncátlan* gyermekekről, *rakoncátlan* indulatról. Ezt a lelki jelentést csak a tárgyi ismeret érteti meg velünk: a *rakonca* a szán vagy a szekér oldalait támasztó karó, vagy pedig ezen alkalmasosságok négy végébe szúrt rúd, mely a rakományt összetartja. A *rakoncátlan* köznyelvi általános használatú szó, a *rakoncát* azonban csak egyes vidékek népe ismeri, a tárgyi kapcsolat tehát a *rakoncát* nem ismerők tudatában nincs meg. Hasonló fejlődést láthatunk a *fék* és a *féktelen* szavakban, csakhogy ezek tárgyi összefüggését mindenki érzi. A *léhűtő* századokkal ezelőtt valóban hűtötte a konyhán megfőtt levét. A nem szívesen látott ké-

rőnek, míg a lányos házban beszélgetett, a konyhán hagyott *szűrét kitették* az eresz alá. A boszorkányok, ezek a *bájos asszonyok*, avagy *bübájos* vén szatyrok, nemcsak *megigézték* áldozatukat, hanem *lová* is tudták *tenni* s *meg* is *nyergelték*. Ezek a *mindenféle hájjal megkent* embervesztő varázslók az ördöggel cimboráltak, azért a tőlük rettegő emberek az *ördögnek* is *gyűjtötták gyertyát*. A régi hadviselésben *bevágták útját* az ellenségnek, a török háborúk magyar vitéze, a *szegény legény* pedig *se pénzt, se posztót* nem kapott vére hullásaért. A régi igazságszolgáltatásban az *elcsigázás*, *megbélyegzés*, *meghurcolás*, *pellengérré állítás*, *vesszőfutás* a bűnösre kiszabott büntetésnek egy-egy neme volt.

E néhány mutatóhoz hasonlóan nagyszámú szavunk, szólásunk mai jelentésének tárgyi magyarázatát találjuk e munkában. A bőséges nyelvi bizonyító anyag a XVI–XVIII. század irodalmi emlékeiből, szótárakból, szólásgyűjteményekből, a mai nép- és köznyelvből való. Maga a szerző is jól látja, hogy könyve jóformán csak mutató a nyelvünkben rejlő gazdag művelődéstörténeti anyaghoz képest. Teljességet ebben a tekintetben is csak az egész magyar nyelvtörténetnek — benne természetesen az itt csak gyér adatokkal szereplő XIX. századi klasszikus irodalmunknak — tüzetes feldolgozásától várhatunk. Minden ilyen adat- és magyarázatgyűjtemény értékes előmunkát a magyar nyelv készülő Nagy Szótárához, amelynek adatgyűjtő munkálatait Akadémiánk már harmadfél évtizeddel ezelőtt megindította.

Kertész figyelme céljához képest kiterjed az idegen művelődéstörténeti és velük járó nyelvi hatások kutatására is, de vizsgálódásán kívül esik a nyelvtörténeti, különösen a szótári művekből vett adatok értékének, esetleg egymásból származásának megállapítása. Ugyanazak külön feladat még hangulati elemek alapján az egyes szólásoknak stílustörténeti vizsgálata. S amit mint legfontosabbat kell kiemelnünk, rá kell mutatni minden jelentésfejlődésnek a lélektani oldalára, mert csak így láthatjuk teljesen a végbement nyelvi változást. Előszavában, úgy látszik, mintha

szembe akarná állítani a történeti nyelvvizsgálat művelődéstörténeti és lélektani szempontját az utóbbi rovására, de amint a részletes tárgyalás több helyén látjuk, maga is tisztában van vele, hogy a nyelvi változásokat legmélyebben megvilágító, közvetlen ok mindig a lelki ok, a beszélő lelkében végbement folyamat.

Jó szolgálatot tesz ez a könyv a nyelvtudomány munkásának, mert összefoglaló jellege megkönnyíti a további kutatást. De érdemes olvasmány a művelt embernek is: színes mozaikképei alkalmasak arra, hogy előmozdítsák nemzeti életünk nem egyedüli, de mindenesetre elsőrendű szellemi értékének, nyelvünknek megbecsülését és bensőbb ismeretét.

Sági István.

A. Hekler: Kunst und Kultur Pannoniens in ihren Hauptströmungen. (Különlenyomat a Bulč-émlékkönyvből.) Az archaeológiai kutatás nem elszűnik meg a mult emlékeinek egyszerű feltárásával és leírásával. Ez csak előmunka, melyen tovább kell építeni, beállítani az emlékmagyagot környezetébe, s kimutatni, hogy milyen szeme azon láncolatoknak, melyek egészét egy-egy politikailag vagy etnográfiailag elhatárolható helyen az illető vidék művészetének és kultúrájának nevezzük. Elszigetelten sohasem nézhetjük a mult emlékeit, — mert ez a tudomány elszáradását jelentené; ellenkezőleg, keresnünk kell az összefüggéseket, azokat a határokat, melyek közreműködhetek, s hatással voltak keletkezésükre. Így tudjuk elválasztani azután, hogy mi a helyi invenció, s mi az, minek létrejötté idegen hatás eredménye.

A hazai kutatásoknál a római kor emlékeire alkalmazandó legelőször e szempontok figyelembe vétele. Pannónia kultúráján rajta van a római birodalom művészetének nivelláló ereje. A különböző kultúrközpontok vívmányainak és művészi jellegzetes vonásainak emlékmagyagunkon való visszatükröződése bizonyíték, hogy a dunamenti tartomány kultúrélete és művészete, ha abszolút érték tekintetében igen, mozgalmasság tekintetében semmivel sem áll mögötte más tartományokéi mögött.

Hekler Antal kutatásai már eddig

Napkelet.

is megmutatták a helyes utat a római kori emlékmagyag megértéséhez és értékeléséhez. Jelen tanulmánya egy útmutató, mely összefoglalja az eddigi részletkutatások eredményeit, de egyúttal kiinduló pont, melyet követni kell a kutatóknak, hogy a pannóniai-római kultúra lényegéről és az egységes rómaiság életébe való bekapcsolódásáról szóló ismereteinket előbbre vihessék.

Hazánk földrajzi fekvése a római korban megmutatta már kulturális rátermettségét: nemcsak magába szívta az idegen hatásokat, hanem továbbadta úgy kelet, mint nyugat felé. E vonása miatt nemcsak egy kis kör tekintheti magáénak, hanem általános érdekűvé válik. A pannóniai római kultúra korai pusztulását igazi veszteségnek kell tekintenünk. A népvándorlással járó szörnyű pusztítás legerősebben hazánkat érte, elpusztult az elkészített alap, melyre támaszkodva a honfoglaló magyarság állami kiépítését és kulturális életét nyugodtabban megteremthette volna, a germánokéhoz hasonlóan.

Hekler kutatásainak eredménye, hogy ismerjük a pannóniai-római kultúra különböző, időben elhatárolható szakaszait.

A római kultúra befogadására elő volt készítve a talaj. Az itt lakó kelta törzsek előtt már ismeretes volt a római kultúra nem egy vívmánya. A rómaiság kultúrájában tovább él a keltaság hagyománya, s ez a Kr. u. I. évszázad emlékein fölismérhető. A kelták síremlékeiről tudjuk azt, hogy megőrizték nemzeti viseletüket, s a klasszikus mitológia jeleneteit is kelta módon fogták fel. Ez az I. évszázad volt az, mely az itáliai kultúra igazi letéteményezőjének nevezhető. Az itáliai művészi tárgyak és import-árúk mutatják meg, miként hódítja meg vidékünket az új kultúra számára a katonaság és a velük együtt letelepülő polgári elem: hivatalnok osztály és kereskedők. Itáliában divatos falfestéssel díszítik már ekkor a balázcai villát, s az elhúnytak síremlékein is az észak-itáliai stílformákat követik.

A II. században megváltozik e kép. Gallia hellenisztikus hatásokat közvetít. A galliai ipari termékek gazdag importja mutatható ki, mellettük a germániai gyárak is kive-